

A «LIBELLI GRADUALES» KÖNYVTÁRI FEL- DOLGOZÁSA.

XVII—XVIII. századi jezsuita egyetemeken és főiskolákon a tudományos *gradusok* (baccalaureatus, magisterium, doctoratus) elnyerése végett tartott nyilvános vitatkozások és ünnepélyes felavatások alkalmából adták ki és osztották szét a hallgatóság körében az úgynevezett *libelli graduales*-t. Rendszerint a tanulóársak — hol egy egész osztály, hol meg egy vagy több vagyonos ifjú — adta ki az új koszorús tiszteletére. Előfordult azonban, hogy az újdonsült baccalaureus vagy doctor nyomatta ki saját költségére, az intézet valamelyik előkelő patronusának ajánlva.

Minden ily *libellus* két részre tagolódik, egy alkalmi jellegű nyomtatványra s az ehhez csatolt önálló műre. Az alkalmi rész magában foglalja a kiadó ifjú vagy ifjak *ajánlását*, a *vitatételeket* (assertiones, theses) és a *kiadó condiscipulusok névsorát*. Ez a rész tehát a könyvtárakban *theses* néven ismert és kezelt egyetemi nyomtatványfajhoz tartozik. Az alkalmi részhez járul, de ettől független művek tartalma nagyon változatos. Kezdetben — nálunk a XVIII. század harmadik tizedéig — többnyire panegyrikus szellemű, történeti vagy morális tanulságokkal szolgáló vallásos költemények és prózai elmélkedések. Később ezeket a legkülönbözőbb tárgyú tudományos, leginkább theologiai, történeti és földrajzi művek váltják fel. A címlapon e mű szerzőjének neve nem szerepel, csupán címe; feltüntették azonban az avatásnál szereplő *praeses* (promotor) és többnyire a *respondens* (promoveált) nevét is az egyetemi thesiseken e korban általánosan szokásos formában:

Purpura Pannonica, sive vitae et res gestae S. R. E. Cardinalium, qui... episcopatus Hungariae potiti fuerunt,¹ dum in alma... universitate

¹ E mű szerzője *Timon Sámuel*.

Cassoviensi Anno 1749. Mense Martio conclusiones theologicas, De Deo Uno et trino publice propugnaret . . . Joannes *Kalcso* . . . praeside R. P. Ladislao *Nedeczky* . . . auditoribus distributa.

Cassoviae, Typis Academicis Soc. Jesu.

Palatini Ungariae sub regibus Austriacis, honoribus perillustrium . . . AA. LL. et Philosophiae magistrorum, cum in alma . . . universitate Cassoviensi suprema AA. LL. et Philosoph. Laurea ornarentur, promotore . . . R. P. Francisco *Lipolt* . . . a rhetorica Cassoviensi, Anno 1753. Mense . . .

Cassoviae, Typis Academicis Soc. Jesu.

A könyvtárosok a *libelli graduales*-re rendszerint az 1800. (1750) előtti doktori dissertációk, thesisek és assertiók címtározásának általánosan elfogadott szabályait¹ alkalmazzák. A címlapon szereplő *praeses* vagy *promotor* neve alatt szokták katalogizálni, utalással a *respondens* vagy *promoveált* nevére. A címtározásnak ezt a módját oly természetesnek találják, hogy a könyvtári feldolgozás kérdésével egyébként legminuciosusabb részletességgel foglalkozó könyvtártnok és szabályzatok egyike sem tartja szükségesnek megemlékezni a *libelli graduales*-ről, mint speciális elbánás alá eső könyvfajról.² Ugyanezt tapasztaljuk a bibliografusoknál, sőt az irodalom- és tudománytörténetíróknál is, kik a *praeses* neve alatt, az ő művei közt sorolják fel és méltatják az elnöklete alatt történt felavatások alkalmával nyilvánosság elé került műveket.³ Még a jezsuiták kitűnő bibliografusa, SOMMERVOGEL sem kivétel e téren. Ő is a *praeses*ek művei közt sorolja fel a *libelli graduales*-t, bár több esetben kiemeli, hogy a mű szerzője más volt.

A katalogizálásnak ez a módja megfelel a könyvtárkezelés és különösen a könyvtári címtározás terén ma világszerte uralkodó külsőséges, könyvtártechnikai szempontoknak. A katalogizáló könyvtáros szemében ma a könyv legfontosabb alkotórésze a címlap:

¹ Centralblatt f. Bibliothekswesen. II. 1885. 12—13. l. (KEYSSER), IV. 1887. 335—342. l. (ROQUETTE), XI. 1894. 224. l. (KAUFMANN), Beiheft No. XI. 1893. 71—72. l. (HORN); DZIATZKO: Instruction. 1886. 14. l., *Instructionen für die alphabetischen Kataloge d. preussischen Bibliotheken*. 1899. 73—74. l., ROUYEYRE: *Connaissances nécessaires*. IX. 94. l., GRAESEL: *Handbuch d. Bibliothekslehre*. 2. auf. Leipzig, 1902. 216—217. l., FERENCZI: *A könyvtártn alapvonalai*. 1903. 155. l. stb.

² V. ö. a fentebb idézett műveket.

³ Így nálunk SZINNYEI, PETRIK, SZABÓ KÁROLY stb.

a könyvet nem tartalma, hanem a címlapon adott nevek határozzák meg. Az anonym-művek rendszavának kiválasztásánál sem a tartalmi, hanem a könyvtártechnikai szempontok dominálnak. A könyvtárkezelés és könyvtárhasználat szempontjából mindenestre igen üdvös ez a gyakorlat, mert következetességet visz a katalogizálásba s a következetesség a címtár használhatóságának legfőbb biztosítója. Túlhajtása, a könyv tartalmának teljes negligálása azonban bosszantó tévedéseket okozhat. Ez a belátás vezeti a könyvtáran jelesebb művelőit, midőn — hogy csak egy példát említek — a címtárkészítő könyvtárostól az anonym-művek szerzőjének megállapítását kívánják s csak ennek lehetetlensége esetén engedik meg a címből vett rendszó alatt való címtározást. Elismerik ezzel azt a — sajnos — ma sokhelyütt egészen gépies és lélektelen könyvtári gyakorlattal szemben eléggé nem hangsúlyozható elvet, hogy a katalogizáló könyvtárosnak épúgy, mint a bibliografusnak a könyv tartalmából kell kiindulnia s a címlap — bár igen fontos eszköz — mégis csak segédeszköz a könyv meghatározásához.

Ezt az elvet kell szem előtt tartanunk a *libelli graduales* könyvtári feldolgozásánál is. Ezeknek a címlapon szereplő *praeses* neve alatt való katalogizálása külső szempontokon, a régi dissertatiókra, thesisekre emlékeztető címlapon alapszik. Emellett nemcsak tudományos, hanem könyvtártechnikai szempontból is helytelen, mert ellentétben áll az anonym-művek katalogizálására megállapított, általánosan elfogadott szabályokkal. A két részre tagolódozó *libelli graduales*-nek a *thesis* csoportjába tartozó egyik részével szemben, a másik voltaképpen amattól független, önálló *anonym-mű*. A címlapon említett *praeses* és *respondens* neve csupán az ajánlást, thesiseket és tanulónévsort magában foglaló, rendszerint alig néhány lapra terjedő, kisebbik részt határozza meg. A címlapon szereplő cím viszont erre nem, csupán a hozzákapcsolt műre vonatkozik, melynek szerzője nem a *praeses*, de nem is a *respondens*, bár néha előfordul, hogy az épen elnöklő tanár művét adták ki. Ez azonban pusztán véletlenség. *A libelli gradualesnek a címlapon említett címhez tartozó nagyobbik részét tehát mindig anonym-műnek kell tekintenünk.*

Ezek igazolására csupán néhány feltűnő példát hozok fel.

TIMON Sámuel 1714—1715-ben adta ki történeti műve három első részét következő címmel:

Synopsis novae chronologicae regnorum Hungariae... inchoata per R. P. Samuelem *Timon*. Anno D. 1714.¹
Tyrnaviae, Typis Academicis.

Még ugyanez évben forgalomba került ugyanez a *három* kötet új címlappal, egy-egy *Timon* elnöklete alatt tartott felavatás alkalmával, mint libellus gradualis:

Synopsis novae chronologicae regnorum Hungariae, Croatiae, Dalmatiae &c. Pars I... honoribus... neo-baccalaureorum, cum per R. P. Samuelem *Timon*... prima philosophia laurea ornarentur, a philosophis condiscipulis dicata, Anno 1714. Mense Majo. Die 17.

Tyrnaviae, Typis Academicis.

A változott címmel kiadott két folytatólagos kötet már egy-egy KAZY János elnöklete alatt tartott felavatás alkalmával került kiadásra. TIMON neve ezeken nem szerepel:

Brevis commentarius rerum in Hungaria, Croatia, et Transilvania &c... post Nicolaum Istvanffium ceterosque historicos scriptus et honori... neo-baccalaureorum, cum per R. P. Joannem *Kazy*... in alma univers. S. J. Tyrnaviensi prima philosophia laurea condecorarentur, a condiscipulis physicis dicatus, Anno 1718. Mense Junio, Die 2.

Az egész mű második kiadását más címmel, egy kötetben a magát meg nem nevező ROST Tamás mint önálló művet TIMON neve alatt adta ki.

Epitome chronologica rerum Hungaricarum... usque ad A. 1736. producta. Per R. P. Samuelem *Timon*.

Cassoviae, 1736. Typis Academicis.

Egy évvel utóbb azonban ugyanezt a kiadást címlapjától megfosztva, a DARÓCZY elnöklete alatt tartott felavatáson — TIMON megnevezése nélkül — új címlappal, ajánlással és thesisekkel kiegészítve hozták forgalomba:

Epitome chronologica rerum Hungaricarum... ad A. 1736. producta et in lucem data, dum... comes Paulus *Haller*... in alma... Acad. Claudiopolitana theses... ex prelectionibus R. P. Georgii *Daróczi*... publice propugnaret, Anno 1737. Mense... Die...

Claudiopoli, Typis Academicis.

¹ U. így a II., 1715-ben III. kötet.

KORNÉLI János három kötetben névtelenül megjelent művének¹ egy-egy részletét újra kinyomtatva két alkalommal, más-más praeses thesiseivel összekapcsolva hozták forgalomba:

Fragmenta Ungaricae Historiae ad A. Christi 1663. laureatis honoribus... Antonii liberi baronis *Mednyanszki*... dum in alma... universitate Cassoviens. prima philosophiae laurea insigniretur, promotore R. P. Paulo *Hiesoldt*... a condiscipulis baccalaureis dicata, Anno 1738. Mense Junio, Die...

Cassoviae, Typis Academicis.

Res gestae in Ungaria ab A. 1673. usque ad A. 1678. honoribus... comitum Caroli *Eszterházy*... et Joannis *Nydri*... dum alma... universitate Tyrnaviae, Anno 1742, Die 10, Mense Maji prima philosophiae laurea donarentur, promotore R. P. Michaelae *Szegedi*... ab addictissimis condiscipulis dicata.

Tyrnaviae, Typis Academicis.

SMITTH Miklós *Imperatores Ottomanici* című művének első kiadása 9 kötetben *hat különböző praeses* elnöklete alatt tartott felavatáson került nyilvánosságra Nagyszombaton 1747. és 1752. közt.

Míndez esetekben semmi sem jelzi a szerző kilétét a könyvön. Később azonban a XVIII. század második felében, különösen ha illusztris szerző művét adták ki, ennek nevét is feltüntetik a címlapon s ilyenkor — van rá eset — a felavatásra vonatkozó címrészlet külön lapra került:

Annales regum Hungariae ab A. 997. ad A. 1564.... congesti opera et studio *Georgii Pray*... Pars III. complectens res gestas ab Wladislao I. ad Mathiae Corvini coronat. *Josephi* II. Romanorum imperatoris etc. honoribus dicati a Francisco e comitibus *Zichy*... dum idem sub augustissimis auspiciis in collegio regio Theresiano... tentamen publicum subiret, Anno 1766. Mense Augusto, Die...

Vindobonae, Typis Jo. Th. de Trattnern.

Ezekből a példákból, melyeket száz mással szaporíthatnánk, világosan kitűnik, hogy a *libelli gradualis*-ben kiadott irodalmi vagy tudományos munka könyvtári szempontból az *anonym-művek* csoportjába tartozik. A *praeses* neve alatt való címtározás nemcsak irodalom- és tudománytörténeti, hanem könyvtári szempontból is helytelen. *Evvel az eljárással ugyanegy mű különböző kiadásai, sőt egyes kötetei is két-három vagy több állítólagos szerző neve alatt*

¹ Fragmenta Ungaricae Historiae. Cassoviae, 1739—1743.

kerülnek címtárba. Szerencsés véletlen, ha — mint TIMON esetében láttuk — az igazi szerző is köztük lesz.

Ennek a címlap után induló, lélektelen katalogizáló-módszernek köszönhető, hogy irodalom- és tudománytörténetiróink¹ — ellentétben a *libelli graduales* természetét még jól ismerő s ezért ilyen hibákba nem eső XVIII. századi tudósokkal, gondolkozás nélkül sorolnak fel és méltatnak — néha bizony anélkül, hogy a művet el is olvasnák — írókat és tudósokat, kik nem voltak írók vagy legalább is azt a bizonyos művet nem írták. Ily címen szerepelnek történetiróink sorában a fentebb említett KAZY Jánoson, SZEGEDY Mihályon, HIKSOLDT Pálon és DARÓCZI Györgyön kívül ILIA András, SKODA György, MORONI Pál, HELLMÁR József, KUNICS Ferenc,² noha egyikük sem írt soha történeti műveket. KUNICS Ferenc pl. azért lett történetiróvá, mert ő elnökölt, mikor libellus gradualis-ként DUFRÈNE Európaszerte használt tankönyvének, a *Rudimenta*-nak két kötetét *Compendium historiae...* címmel újra kiadták.

Más következménye e módszernek, hogy némelyek mindenáron valami csalást, «jezsuita huncutságot» akarnak felfedezni a változtatott címlappal többizben forgalomba hozott művekben. Anonymus Gestá-jának 1747-ben Kassán, majd Kolozsvárott is libellus gradualis-ként forgalomba hozott kiadásáról például egyik tudósunk azt írja, hogy «ez utóbbi csak *együgyű* címlapkiadás; MOLNÁR János jezsuita páter *tréfálta meg vele jámbor tanárait (!)* abból az ünnepélyes alkalomból, hogy doktorrá avatták.» Holott ez a kettős kiadás csak azt bizonyítja, hogy a jezsuiták igen jól értettek a tudomány legújabb eredményeinek gyors terjesztéséhez. Alig egy évvel előbb adta csak ki SCHWANDTNER Anonymust először s íme a jezsuiták már széles körben népszerűsítik a nehezen hozzáférhető, drága forráskiadványban a nagyközönség előtt rejtve maradt, később oly híressé vált kútfőt.

A *libelli graduales* szokása nemcsak rendi, hanem tudományos

¹ Dicséretes kivételképen kell kiemelnem FINÁCZY Ernőt (A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. I. 1899. 123—124. l.), ki felismerte e művek természetét.

² Lásd SZINNYEI: M. Írók és SOMMERVOGEL: Bibliographie.

szempontból is nagyon üdvös és tiszteletreméltó szokás volt. A jezsuita tudósoknak alkalmat adott, hogy műveiket kiadhassák. A vagyonos, előkelő ifjakat megbarátkoztatta a tudomány pártolásának gondolatával, mert nemes élvezetet szerzett nekik. Hiszen az új munka kiadásával dicsőség hárult az itjú mecénásoknak a címlapon vagy az ajánlás végén kinyomtatott nevére. A felavatásokon összesereglett előkelő közönség körében pedig a tudományt és valláserkölcös szellemet terjesztette; új olvasókat szerzett a komoly munkáknak. A szerző nevének mellőzése a címlapon és szövegben a Jézus-társaság szigorú szerzetesi szellemének az egyéniség teljes nullificatiójának következménye. A jezsuita rendben a szellemi tulajdont is rendi köztulajdonnak tekintették s hozzászoktatták a rendtagokat, hogy az írói babérokban is osztozzanak rendtársaikkal.

Az elmondottakat összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy a hazai könyvtárakban nagy számban előforduló *libelli graduales* egészen különálló, sajátos könyvfajta s ezért könyvtári és bibliografiai feldolgozásában is sajátos szabályok szerint kell eljárjunk.

A *libelli graduales* két, egymással csak külsőleg összefüggő részből — az alkalmi nyomtatványból és a hozzászatolt tulajdonképeni műből — állnak.

E kettős természetükhöz képest kell katalogizálásuknál is eljárjunk, nevezetesen:

az alkalmi nyomtatvány rendszava — az 1800. előtti thesisekre általánosan elfogadott szabály szerint — a *praeses* neve, utalással a címlapon feltüntetett jelöltre vagy jelöltekre;

a tulajdonképeni mű *anonym-műnek* tekintendő s az ezekre vonatkozó szabályok szerint címtározandó. Ha a szerző nevét meg tudjuk állapítani,¹ azt szögletes zárójelben rendszóul alkalmazzuk, utalással a címre.

¹ A magyar jezsuitákat illetőleg kitűnő segédeszközeink vannak SZÖRÉNYI és KAPRINAI kéziratós tudós-lexikonaiban (Egyetemi Könyvtár kéziratára: Coll. Kaprinaiana. in 4° T. XIV. LXXXVIII—LXXXIX.) KATONA biográfiai jegyzékében (Historia Critica. XXXVIII—XLII. kötetiben) és a többi XVIII. századi írói lexikonban.

Ha a szerző nem állapítható meg, a szokásos rendszó alatt kell a művet címtárba vennünk.

Az alkalmi nyomtatvány tudományos szempontból kevésbé értékes és terjedelmében is kisebb lévén, a főcédula az anonym-mű rendszavával kezdődik.

Példaképen álljon itt egy műnek e módszer szerint készült címfölvétele:

Főcédula:

Ac 5300

[TIMON, Samuel.] *Purpura Pannonica, sive vitae et res gestae S. R. E. cardinalium, qui aut in ditionibus Sacrae Coronae Hungaricae nati, aut regibus sanguine conjuncti, aut episcopatibus Hungaricis potiti fuerunt,*

dum in alma... S. J. universitate Cassoviensi A. 1749... *Conclusiones theologicas De Deo uno et trino publice propugnaret... Joannes Kalcso... praeside R. P. Ladislao Nedeczky... auditoribus distributa.*

Cassoviae, Typis Academicis Soc. Jesu. 8° 2 levél, 402 lap.

Utalócédulák:

1. PURPURA Pannonica... 1749.
Ld: [Timon Samuel]. Ac 5300.
2. NEDECZKY, Ladislaus, praeses. *Conclusiones theologicae De Deo uno et trino.* — Univ. Cassoviensis. 1749.
Ld: [Timon, Samuel.] *Purpura Pannonica.* Ac 5300.
3. KALCSO, Joannes, [respondens]. *Conclusiones theologicae.*
Ld: [Timon, Samuel]. *Purpura Pannonica.* Ac 5300.

HÓMAN BÁLINT.